

ЛЕКСЕМИ «TOURIST / ТУРИСТ» В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

Мизин Тетяна Олексіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-2627-5670

У статті розглядається відображення лексем «tourist / турист» в англійській та українській мовних картинах світу. Під картиною світу розуміється спосіб концептуалізації світу, бачення позамовного світу певними етносами й закріплення його вербальними засобами певних мов. Дослідження проводиться на матеріалі туристичних термінів, які виконують комунікативну функцію в професійному середовищі й обслуговують людей, які користуються послугами цієї сфери. Етимологічний аналіз досліджуваних лексем засвідчив їхнє походження зі старофранцузької мови. Зазначається, що в англійській мові запозичення з'явилося набагато раніше, ніж в українській мові. Порівняльний аналіз показує, що англійська одиниця «tourism» є полісемантичною; словники української мови фіксують однозначність лексеми «турист». Обидва слова є складовими словосполучень. Виокремлено сім структурних моделей словосполучень в англійській мові, найчастотнішою серед яких є структура N + N. Серед багатоконпонентних структур переважає модель N + N + N. Оскільки лексема «турист» не вживається в функції означення в українській мові, словосполучень із досліджуваним словом набагато менше. Зафіксовано єдину структурну модель: прикметник + іменник. Акцентується увага на тому, що в українській мові широким є використання похідних від лексеми «турист». В обох мовах зафіксовано складні слова – афіксальні деривати. Зміст лексем «tourist / турист» доповнено синонімами. Підкреслюється, що переважна більшість синонімів англійської мови є ідеографічними. Для української мови характерним є більш широке використання стилістичних синонімів. В обох мовах помітний пласт лексики становлять професійні жаргонізми. З'ясовано, що деякі лексичні одиниці були запозичені з англійської мови в українську, що свідчить про інтенсивність культурно-історичних контактів народів. Виявлено, що лексеми «tourist / турист» мають як спільні для обох мов характеристики, так і марковану специфіку відображення в англійській та українській лінгвокультурах.

Ключові слова: картина світу, туристичний термін, етимологічний аналіз, значення, структурна модель, синонім.

Myzyn Tetiana. Lexemes “tourist / mypucm” in English and Ukrainian national language pictures of the world

The article describes the representation of the lexemes “tourist / mypucm” in English and Ukrainian language pictures of the world. By the term “picture of the world” we mean the way of conceptualization of the world, understanding of the extra-linguistic world by certain ethnic groups and its fixation by verbal means of certain languages. The research is carried out on the material of tourist sphere terms, which perform a communicative function in the professional community, and at the same time they are used by the people who use the services of this sphere. The etymological analysis testified to the Old French origin of the lexemes “tourist / mypucm”. It is found out that the researched word appeared in the English language much earlier than in the Ukrainian language. It is ascertained that the English lexeme “tourist” is polysemantic while Ukrainian dictionaries fix the term «mypucm» as a monosemic word. Both words can form word combinations. Seven structural models of word combinations are singled out in the English language; the most frequent of which is the structure N + N. Among multicomponent structures the prevailing is the model N + N + N. As the lexeme «mypucm» is not used in the function of an attribute in the Ukrainian language there are fewer word combinations with the mentioned word. Only one structure Adj + N is registered. The attention is drawn to the fact that in the Ukrainian language derivatives of the lexeme «mypucm» are widely used. In both languages there are compound words – affixal derivatives. Synonyms of the lexemes “tourist / mypucm” are singled out in the research. It is stressed that the majority of English synonyms are ideographic; stylistic synonyms are more characteristic of the Ukrainian language. In both languages there are cases of the professional jargon. It is found out that some Ukrainian terms of the tourist sphere were borrowed from the English language which proves the fact of intense cultural and historical contacts between the people. It is stressed that the lexemes “tourist / mypucm” have both common characteristics and a specific representation in English and Ukrainian linguistic cultures.

Key words: picture of the world, term of the tourism sphere, etymological analysis, meaning, structural model, synonym.

Вступ. У фокусі сучасної лінгвістики є зіставне вивчення мов, виявлення спільних рис і специфічних національних особливостей різних мовних картин світу. Вивчення національно-культурної специфіки лексичних одиниць дає змогу встановити взаємозв'язок мови й культури, дослідити мовні картини світу в їхньому тісному зв'язку з концептуальними, визначити національно-культурну специфіку мовних одиниць.

Актуальність цього дослідження визначається потребою вивчення мови в її взаємозв'язку з ментальністю народу, з національно-маркованим сприйняттям світу.

Наша стаття має на меті з'ясування своєрідності англійської та української мовних картин світу крізь призму мовних особливостей відображення лексем *tourist / турист*. Зазначена мета передбачає виконання таких завдань: визначити етимологічні та семантичні особливості досліджуваних одиниць; проаналізувати їхню морфологічну структуру та стилістичні характеристики.

Об'єктом дослідження виступають лексичні одиниці *tourist / турист*.

Предмет – зіставний аспект етимологічних, семантичних, структурних характеристик лексем *tourist / турист*.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугують лексикографічні видання [1–11]. Розгляд фактичного матеріалу дослідження передбачає застосування таких методів: метод індуктивного аналізу й синтезу (для узагальнення теоретичних положень); описовий метод (для виявлення характерологічних ознак досліджуваних лексем); метод аналізу словникових дефініцій (для характеристики етимологічних, семантичних і структурних характеристик); метод кількісного аналізу (для підрахунку мовних одиниць).

Результати. Термін *мовна картина світу* досить міцно ввійшов у сучасний науковий словник. Про це свідчать публікації мовознавців В. фон Гумбольдта, Л. Вайсгербера, Й. Тріра, Б. Уорфа, А. Вежбицької. У вітчизняній науці це питання знаходить своє висвітлення в працях І. О. Голубовської, М. М. Полужина, А. М. Приходька, Ю. Л. Мосенкіса та інших учених.

У сучасній лінгвістиці ХХ–ХХІ століть з'явилася ціла низка визначень цього поняття. Так, І. О. Голубовська під національно-мовною картиною світу розуміє виражене засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і самого себе в цьому світі [12, с. 6].

А. М. Приходько визначає мовну картину світу як абстрактний феномен, що існує в лінгвокультурній свідомості у вигляді відрефлектованого індивідуального й колективного досвіду, який втілюється в одиницях номінації, а також у специфіці їх функціонування [13, с. 12].

Для Л. О. Малгамової мовна картина світу – це відбите в мові й виражене за допомогою мови упорядковане уявлення про пристрій навколишньої реальності [14, с. 27].

У нашому дослідженні під мовною картиною світу ми будемо розуміти спосіб концептуалізації світу, бачення позамовного світу певними етносами й закріплення його вербальними засобами певних мов.

Використовуючи поняття мовної картини світу, лінгвісти найчастіше мають на увазі лексичний рівень із притаманним йому процесом номінації, адже лексика є важливим джерелом інформації про мовну картину світу.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню мовної картини світу, недостатньо дослідженим, на наш погляд, залишається вектор аналізу термінологічної лексики і її репрезентації в національних мовних картинах світу.

Особливістю термінології сфери туризму є велика кількість загальноживаних слів, що свідчить про тісні зв'язки термінології із загальноживаною мовою і те, що вона обслуговує не тільки фахівців в індустрії туризму, а й людей, які користуються її послугами.

Найпоширенішим терміном у галузі туризму є лексема на позначення людини, що мандрує, а саме *турист*.

Сучасний термін *tourist / турист* пройшов тривалу еволюцію, яка до теперішнього часу ще не закінчена. Етимологічний аналіз показує, що слово *tourist* вперше було зафіксовано в 1772 році зі значенням: *one who*

makes a journey for pleasure, stopping here and there. Лексема є похідною від слова *tour*, яке виникло в 1300 році й мало значення *a turn, a shift on duty*. Слово *tour* є запозиченням лексем *tor, tourn; tourn* зі старофранцузької мови, які мали значення *a turn, trick, round circuit, circumference, from torner, tourner – to turn*. Значення *a continued ramble or excursion* датується 1640-ми роками [3].

Словник [2] вперше зафіксував слово *tourist* у 1775 році.

В Етимологічному словнику української мови вказано, що слово *турист* також є запозиченням із французької мови: фр. *tourisme* виводиться від англ. *tourism*, похідного від *tour* «здійснювати подорож, гастрольну поїздку, екскурсію», пов'язаного з *tour* «подорож, поїздка», джерелом якого є фр. *tour* «прогулянка, подорож» [8, с. 680].

Попри те що люди мандрували з давніх часів, в українській мові слово *турист* з'явилося набагато пізніше, у ХІХ столітті. Замість нього використовувалася інші лексичні одиниці, запозичені з грецької та латинської мов: *номади, пілігрими, прочани, путники, богомольці, голіарди, ваганти, варивари, тогочани, голіарди, вандрівці, вандрівники, вандровкаші, мандрюхи, мандрівці, мандрівники, фланери* [15, с. 79].

Слід звернути увагу, що наразі існують різноманітні визначення цього терміна. Так, Енциклопедичний словник-довідник з туризму подає дефініцію слова *турист* як особи, яка здійснює подорож по рідній країні або в іншу країну з різною, не забороненою законом країни перебування, метою на термін від 24 годин до шести місяців, без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності. Туристами є особи, що здійснюють поїздки з метою службових відряджень, відвідування з'їздів, конгресів, симпозіумів, відпочинку, лікування, розваг, навчання, із сімейних і релігійних причин. Це визначення запропоноване на конференції ООН у 1954 році й підтвержене Римською конференцією ООН з туризму й екскурсій у 1963 році [7].

Автори Англо-українського словника термінів сфери туризму підкреслюють, що *the definition of a tourist involves two elements: travel of a certain distance from home and a length of stay* [9, с. 271].

Лексикографи акцентують увагу на тому, що лексеми *tourist / турист* є полісемантичними. Так, англійське слово *tourist* подається лексикографічними джерелами у вигляді таких значень: 1. *A person who is travelling or visiting a place for pleasure*. 2. *British English: a member of sports team that is playing a series of official games in a foreign country* [1].

В українській мові зафіксовано одне значення: *турист* – той, хто займається туризмом [6, с. 62].

У досліджуваних нами мовах лексеми *tourist / турист* є елементами словосполучень. Слід зауважити, що терміни-словосполучення займають помітне місце в словниковому складі англійської мови. Так, у словниках англійської мови знаходимо такі словосполучення зі словом *tourist*: *tourist information, tourist board, tourist class, tourist spot, tourist industry, tourist resort, foreign*

tourist, medical tourist, tourist attraction, group / party of tourists [1]; *tourist card, tourist centre, tourist destination, tourist industry, tourist trap, tourist court trap, tourist season* [2].

В Англо-українському словнику термінів сфери туризму зафіксовано 75 словосполучень: *tourist amenities, tourist and excursion itinerary, tourist camp, tourist consumption, tourist destination, tourist exchange, tourist hotspot, tourist itinerary, tourist status, tourist visa, tourist voucher* та ін. [9]. Оскільки особливість англійської мови полягає в широкому використанні іменників у граматичній функції означення, структура $N + N$ є превалюючою. Вона становить 68,4%.

Залежно від структури й характеру відносин між лексемами словосполучень розрізняють двокомпонентні та багатоконпонентні терміни, які визнані оптимальними актуальними домінантами в сучасній науці.

Аналіз нашого лексикографічного матеріалу показує, що серед багатоконпонентних словосполучень з англійською лексемою *tourist* є словосполучення, які складаються з трьох чи чотирьох елементів. Шляхом суцільної вибірки ми виокремили шість таких структурних моделей:

1) $N + N + N$ (21,6%) (*tourist equipment rental, tourist guide permit, tourist hike arrangements, tourist information office, tourist service contract, tourist skills contest*);

2) $N's + N + N$ (2,1%) (*tourist's call goods, tourist's wealth*);

3) $Ns' + N$ (3,2%) (*tourists' involvement, tourists' instruction, tourists' sojourn*);

4) $N + and + N + N$ (2,5%) (*tourist and excursion itinerary, tourist equipment and outfit*);

5) $N + and + Adj + N$ (1,1%) (*tourist and recreational object*);

6) $N + Ving + N$ (1,1%) (*tourist servicing techniques*).

Без сумніву, найактивнішою і найпродуктивнішою моделлю утворення словосполучень із лексемою *tourist* є $N + N$, у якій одна іменникова основа модифікується іншою і за якою утворюється абсолютна більшість таких словосполучень. Серед багатоконпонентних структур превалюючою є модель $N + N + N$.

Слід зазначити, що загальні словники української мови не відображають сполучуваність лексеми *турист*. Проте приклади таких структур знаходимо в наукових розвідках українських мовознавців: *індивідуальний турист, груповий турист, вітчизняний турист, внутрішній турист, міжнародний (іноземний) турист, транзитний турист, пішохідний турист, бізнес-турист, тенденційний турист, сімейний турист* [16, с. 185]. Вважаємо, що в українській мові словосполучень із досліджуваним словом набагато менше, оскільки лексема *турист* не вживається в функції означення.

В українській мові широким є використання похідних від лексеми *турист*: *туристський* і *туристичний*. Наприклад, *туристська путівка, туристична індустрія, туристичний продукт* [6, с. 62]. У двомовному Англо-українському словнику термінів сфери туризму знаходимо такі англо-українські відповідники: *туристська база, туристські витрати, туристський досвід,*

туристський рух, туристичний напрямок, туристичні властивості, туристичне бюро, туристичний маршрут та ін. [9].

Як показують приклади, для українських словосполучень із похідними *туристський*, *туристичний* характерною є модель: прикметник + іменник.

В українській мові лексема *турист*, крім лексем *туристський* і *туристичний*, має й інші похідні: *туристка, туристично-оздоровчий* [6].

Слід зазначити, що морфологічна деривація не є характерною ознакою лексем *tourist / турист*. Вона представлена чотирма одиницями в українській мові та трьома одиницями в англійській: *tourism, touristic* [2], *touristy* [9]. Крім названих вище дериватів, в англійській мові зафіксовані складні слова – афіксальні деривати: *tourist-generation area, tourist-oriented* [9].

Зміст лексем *tourist* і *турист* доповнюють синоніми. У лексикографічних джерелах англійської мови загалом виділяються 92 синоніми, які розширюють структурний компонент додатковими понятійними ознаками.

Наше дослідження засвідчує, що найчастіше в словниках реструються синоніми: *sightseer, excursionist, tripper, traveler, voyager, journeyer, globetrotter, holiday maker*.

Дослідження синонімів виявило існування ідеографічних і стилістичних синонімів. Ідеографічні синоніми відрізняються відтінками значень, вказують на різний ступінь виявлення ознаки. Відношення між цими синонімами є системними. Як показує аналіз, серед синонімів англійської лексеми *tourist* переважають саме ідеографічні синоніми.

Однак ми виявили і декілька стилістичних синонімів, які мають експресивно-емоційні конотації: *gypsy, nomad, rubberneck, rubbernecker* [4]. Останні дві лексеми, імовірно, є варіантами одного слова. Вони входять до розмовного прошарку англійської мови.

Територіальні синоніми представлені такими лексичними одиницями: *tripper, holiday-maker*, які вживаються переважно в британському варіанті англійської мови, і *vacationer*, лексична одиниця, яка вживається в американському варіанті англійської мови.

Словосполучення *tourist trap* [2] і скорочення *PAX* (short for passenger) [5] належать до жаргонізмів.

За нашими спостереженнями, синоніми, які належать до питомої англійської лексики, становлять 23,8%. Запозичення представлені 76,2%. При цьому переважна більшість досліджуваних лексичних одиниць була прямо або через французьку мову-посередник запозичена з латинської мови.

Словники української мови фіксують меншу кількість синонімів: *екскурсант, мандрівець, мандрівник, подорожанин відвідувач, мандрика, мандрівник, оглядач, подорожник, подорожній, екскурсант, вояжер, обходисвіт, подорожанин, подорожець* [10; 11].

У науковому дослідженні Л. В. Півньової виділяються професійні жаргонізми, які були помічені в усному мовленні менеджерів туристичних фірм: *ходаки* (особи, які ходять по турагенціях і шукають найдешевшу ціну туру); *старики* (туристи з досвідом);

дальняки (туристи, які вибирають тури в найвіддаленіші кінці світу); *спорожнілі гнізда* (економічно активні туристи (45–55 років), які відпочивають із сім'єю і друзями); *зелені* (туристи-новачки); *алігатори* (дуже забезпечені туристи); *бігуни* (туристи, які використали турпоїздку для нелегальної еміграції); *пацієнти* – неадекватні туристи, які самі не розуміють чого бажають); *фантики* (від англ. infant) – діти туристів віком до 2 років) та інші [15, с. 142].

Запозичення з англійської мови поповнили синонімічні ряди синонімів лексеми *турист* в українській мові: *бекпекер* (англ. backpack – «рюкзак»), *глобтротер* (англ. globe – «куля»), *trot* – «бігти») та інші.

Ми вважаємо запозичення одним із факторів розвитку мови, які збагачують словниковий запас і є продуктом довготривалого історичного розвитку мов. Вони свідчать про інтенсивність культурно-історичних контактів народів.

Висновки. Таким чином, у проведеному дослідженні визначено етимологічні характеристики, семантичні особливості, структурні моделі сполучуваності

лексем *tourist* / *турист*. Етимологічний аналіз досліджуваних лексем засвідчив їхнє запозичення з французької мови. Англійське слово *tourist* є полісемантичним; українська лексема має одне значення. Обидві лексеми є елементами словосполучень. В англійській мові виокремлено шість структурних моделей, в українській мові – одна. Морфологічна деривація не є характерною ознакою лексем *tourist* / *турист*. Обидві одиниці мають синоніми. В англійській мові їхня кількість є більшою. В обох мовах превалюють ідеографічні синоніми. Аналіз процесів мовного втілення лексем *tourist* / *турист* в англійській та українській національно-мовних картинах світу дав змогу виявити як спільні, так і національні особливості, пов'язані з культурою та менталітетом народів. Наше дослідження свідчить, що вивчення національно-культурної специфіки мовних одиниць є методом пізнання специфіки мови, розуміння самотності народу.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні функціональних характеристик лексем *tourist* / *турист*.

Література:

1. Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/tourist> (access date: 12.01.2024).
2. Merriam-Webster Learner's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary//tourist> (access date: 12.01.2024).
3. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=tourist> (access date: 14.01.2024).
4. Power thesaurus. URL: <https://www.powerthesaurus.org/tourist/synonyms> (access date: 25.01.2024).
5. Travel Industry jargon Explained. URL: <https://www.flightcentre.ca/window-seat/travel-industry-jargon-explained> (access date: 02.02.2024).
6. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
7. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. URL: <https://leksika.com.ua/15450702/turizm/turist> (access date: 13.01.2024).
8. Коломієць В. Т. (гол. ред.) Етимологічний словник української мови. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5. 705 с.
9. Мальська М. П., Микитенко Н. О., Котловський А. М. Англо-український словник термінів сфери туризму. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 448 с.
10. Словник синонімів онлайн. URL: <https://synonymy.info> (дата звернення: 21.01.2024).
11. Словник синонімів української мови. URL: <https://synonym.org.ua/turyst-synonymy> (дата звернення: 13.02.2024).
12. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 284 с.
13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
14. Малгамова Л. О. Асоціативний експеримент як емпіричний метод дослідження лінгвокогнітивних концептів. *Слобожанський науковий вісник. Серія Філологія*. 2023. Випуск 2. С. 26–29.
15. Півньова Л. В. Лексика туризму в українській мові: формування та функціонування: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2017. 258 с.
16. Півньова Л. В. Структурна організація термінополя туризму в українській мові. *Термінологічний вісник*. 2019. Випуск 5. С. 182–187.

References:

1. Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/tourist>. 2024.12.1 [in English].
2. Merriam-Webster Learner's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary//tourist>. 2024.12.1 [in English].
3. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=tourist>. 2024.14.1 [in English].
4. Power thesaurus. URL: <https://www.powerthesaurus.org/tourist/synonyms>. 2024.25.1 [in English].
5. Travel Industry Jargon Explained. URL: <https://www.flightcentre.ca/window-seat/travel-industry-jargon-explained>. 2024.02.2 [in English].
6. Busel, V.T. (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the Modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun, 1728 p. [in Ukrainian].

7. Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z turyzmu [Encyclopedic dictionary in tourism]. URL: <https://leksika.com.ua/15450702/turizm/turist.2024.13.1> [in Ukrainian].
8. Kolomiets, V.T., Tkachenko, O.V. (2006). Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 5. Kyiv: Naukova Dumka, 705 p. [in Ukrainian].
9. Malska, M.P., Mykytenko, N.O., Kotlovskyi, A.M. (2015). Anhlo-ukrainskyi slovnyk terminiv sfery turyzmu [English-Ukrainian dictionary of the tourism sphere terms]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 448 p. [in Ukrainian].
10. Slovnyk synonimiv onlain [Online dictionary of synonyms]. <https://synonimy.info/2024.21.1> [in Ukrainian].
11. Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. <https://synonim.org.ua/turyst-synonimy.2024.13.2> [in Ukrainian].
12. Holubovska, I.O. (2004). Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu [Ethnic characteristics of language pictures of the world]. Kyiv: Lohos, 284 p. [in Ukrainian].
13. Prykhodko, A.M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky [Concepts and concept systems in the cognitive and discourse paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier, 332 p. [in Ukrainian].
14. Malhamova, L.O. (2023). Asotsiatyvnyi eksperyment yak empirychnyi metod doslidzhennia linhvokohnityvnykh kontseptiv [Associative experiment as an empirical method of linguocognitive concepts research]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Seriia Filolohiia*. Issue 2, pp. 26–29 [in Ukrainian].
15. Pivnova, L.V. (2017). Leksyka turyzmu v ukrainskii movi: formuvannia ta funktsionuvannia [Tourism vocabulary in the Ukrainian language: development and functioning]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 258 p. [in Ukrainian].
16. Pivnova, L.V. (2019). Strukturna orhanizatsiia terminopolia turyzmu v ukrainskii movi [Structure of terminological field of tourism in Ukrainian]. *Terminolohichnyi visnyk*. Issue 5, pp. 182–187 [in Ukrainian].